

ŽIŽKUV MECH

Po dlouhém usilovném hledání v děkanském kostele v Čáslavi byla nalezena schránka s kostmi husitského vojevůdce Jana Žižky z Trocnova. Mezi kostmi byl nalezeny i zbytky mechu. Když sbíral spisovatel Miloslav Ivanov materiál ke své knize "Kdy umírá vojevůdce", s kriminalistickou důkladností ohledal všechny nálezy včetně zbytků mechu. Zde byl ovšem i bystrý duch kriminalisty bezradný. Jak se mezi kosti dostal mech? Kdosi mu poradil, aby jej poslal do Hostinného a tak mu najednou přišla neforemná obálka s dopisem a epruvetou s kousky mechu. M. Ivanov se dotazoval, o jaký mech se jedná a jak se asi dostal mezi Žižkovy kosti. První otázka mohla být ihned zodpovězena: šlo o *Leucodon sciuroides*, docela obyčejný mech. Na druhý dotaz by asi fantasta odpověděl, že se jedná o mech rostoucí na dubu, pod kterým údajně Jan Žižka zemřel, protože tento mech často roste na kůře starých stromů. Tuto myšlenku jsem ale ihned zavrhl jako příliš fantastickou. Byl tu ale i druhý, realističtější nápad. Žižkovy kosti byly tajně roku 1620 nebo 1623 vyzvednuty z náhrobní tumbky v kostele, uloženy do malé truhličky a tajně kdesi zazděny, aby ušly zničení. Domnívám se, že kosti nebyly položeny jen volně na dřevěné dno truhličky, ale na nějaký mechový polštářek nebo na vrstvu mechu. Proč byl použit zrovna mech? Vysvětlení je jednoduché. V době renesance byla kultura a hygiena na značně vysokém stupni. Proto byl v každém měšťanském domě stále při ruce pytel s mechem a kdo potřeboval, vzal si z něho cestou na toaletu. Tehdejší papír se k tomu nehodil a měkká suchá otava, která k tomu účelu sloužila ve středověku, již asi nevyhovovala. Mech byl tedy skutečně při ruce. K tomuto tvrzení existuje více důkazů. Mohutné vrstvy subfossilních mechtů se našly v kulturních jamách (tak se odborně nazývají středověká hnojiště) v mnoha našich starobylých městech, např. v Opavě, Sezimově Ústí, Mostě a jinde. Mechy nalezené v těchto jamách se dají dobře identifikovat. A tady jsme u další bryologické zajímavosti. V kulturních jamách jsem našel vždy jen epifytické rostoucí mechy, žádný druh pozemní. Zase tu vyzvstala otázka proč? Odpověď je jednoduchá. V porostech pozemních mechtů žije všelijaká kousavá, ba i jedovatá zvířena. Bryolog ale myslí i na jiné. Jak asi tehdy musely být obrostlé kmeny stromů i v nižších polohách, když stačily zásobovat mechem mnoho našich měst téměř po 150 let. Byl by to asi tenkrát pravý bryologický ráj. Jen škoda, že se tehdy mechorosty ještě nestudovaly!

Zdeněk Pilous

LICHENOLOGICKÉ A BRYOLOGICKÉ HERBÁŘE BOTANICKÉHO MUSEA V HELSINKÁCH (H)

Botanické museum při Helsinské universitě bylo založeno v r. 1828. Dnes je součástí Finského přírodovědného musea, jež je samostatnou institucí v rámci university a nezávislou na katedře botaniky a botanické zahradě, s nimiž však je v těsném kontaktu. Botanické museum má tři oddělení (fanerogamologické, kryptogamologické a mykologické) a celkem pečuje o 2,6 milionu položek (údaj z r. 1985). Celkový počet odborných zaměstnanců zahrnuje asi 10 vědeckých (polovina PhD) a 15 technických pracovníků. Pro zajímavost katedra botaniky zaměstnává asi 100 lidí, z toho 7 profesorů a asi 20 vědeckých pracovníků. Fanerogamologické herbáře jsou stále umístěny v historické budově katedry botaniky v botanické zahradě v centru města (Unioninkatu 44). Naproti tomu herbáře kryptogam a hub měly v posledních deseti letech pestřejší osud: lichenologické a mykologické byly v roce 1981 umístěny do

budovy Kumpula Mansion (zhruba 3,5 km severně od centra) a bylo zde plánováno vybudovat nový universitní kampus. Realizace plánů se však odkládá (od původního projektu se ustoupilo). Od r. 1990 jsou bryologické, lichenologické a mykologické herbarie dočasné umístěny v pronajaté budově poblíž porcelánového závodu Arabia (asi 4 km SV od centra).

Mykologické oddělení, jehož součástí jsou i lichenologické sbírky, disponuje celkem 600 tisíci položkami, z toho asi 350 tisíc činí herbarie lichenologické s přírůstkem kolem 4 000 položek a asi 70 vypůjčkami ročně. Lichenologické herbarie představují ve skutečnosti několik oddělených sbírek: 1. Lichenes Fennoscandiae orientalis (materiál z dnešního území Finska a sz. části SSSR); uspořádání je abecední, každý druh je navíc rozdělen podle biogeografických provincií 2. Lichenes externi (materiál z ostatních částí světa uspořádaný abecedně a v rámci jednotlivých druhů opět rozdělený do oblastí). Nomenklatura použitá pro řazení v obou sbírkách nesleduje konkrétní dílo (např. Zahlbrucknerův katalog) a je snaha akceptovat v rozumné míře nové změny; ty jsou však uplatňovány v různých skupinách různě a je proto nutné vyhledávat rovněž podle synonym. Lichenologické herbarie dále zahrnují oddělené historické kolekce W.Nylandera (51 066 položek) a E.Acharia (2 017 položek obsahujících často více druhů). U obou sbírek je ponecháno řazení podle původního určení. Samostatně jsou deponovány také některé exsikáty, většina je však zařazena do hlavních sbírek, rovněž tak i typové položky. Kurátorem je O.Vitikainen. V herbarích je dále umístěna také knihovna (část, zejména staré klasické publikace, je ve staré budově katedry botaniky, některá bryologicko-lichenologická periodika jsou v bryologických herbarích) a chromatografická laboratoř.

Bryologický herbář s 500 tisíci položkami patří mezi jeden z největších na celém světě (většími kolekcemi se mohou chlubit jen v Britském a Stockholmském muzeu). Měřítkem významnosti herbarie je ale samozřejmě i jeho kvalita. Přestože není herbář příliš starý - nově byl vybudován až po velkém požáru v Turku v r. 1827 - obsahuje obrovské množství typových položek a materiál prakticky z celého světa. Paradoxní je potom fakt, že studium bryoflorý např. Filipín nebo Číny je nutno provádět ve Finsku, kde je bohatší herbář než herbarie příslušných zemí. Zasloužili se o to zejména dva význační bryologové: S.O. Lindberg (1835-1889) a V.F. Brotherus (1848-1929). Lindberg byl jedním z prvních bryologů se zájmem o nomenklaturu, sám shromáždil nesmírné množství typů a po mezinárodním uznání principů typové práce v r. 1930 se stal jeho herbář důležitým zdrojem při nomenklatorických studiích. Brotherus, mimochodem největší bryolog své doby, který byl schopen psát o flóře mechů celého světa, nashromáždil výměnou také nespočet materiálu včetně typových položek. Nic dlužní bohaté historii bryologického výzkumu nezůstávají ale ani současní pracovníci Botanického muzea v čele s prof. T. Koponenem. Realizovány jsou např. v současnosti dva velké projekty: bryoflora Západní Melanésie a bryoflora Číny. Prakticky nepřetržitě také pracují v herbarích bryologové cizích zemí (stáže jsou většinou od 5 měsíců do 1,5 roku). Hlavním kurátorem herbarů je P. Isoviita, pomocným kurátorem S. Piippo.

Roční přírůstek činí asi 5 tisíc položek a během roku se uskupteční kolem padesáti vypůjček. Podobně jako herbář lichenologický, je i bryologický herbář řazen odděleně (severovýchodní Fennoscandie a svět), samostatně je uložen Lindbergův a Brotherův herbář, řazení je abecední. Součástí herbarie je i bohatá knihovna (včetně separátů), ale i dobré technické zázemí.

O.Vitikainen, přeložil jl; údaje o bryol. herb. doplnil zs